

Natura 2000-veldbezoek Sallandse Heuvelrug

9 september 2020

NMBR
Elles van Drunen

16 Oktober 2020

Colofon

Uitgave

Provincie Overijssel

EDO-registratiekenmerk

<regkenmerk>

Datum

16 Oktober 2020

Auteur

Elles van Drunen

Adresgegevens

Provincie Overijssel

Luttenbergstraat 2

Postbus 10078

8000 GB Zwolle

Telefoon 038 499 88 99

Fax 088 118 86 71

www.overijssel.nl

postbus@overijssel.nl

Natura 2000-veldbezoek Sallandse Heuvelrug

9 september 2020

Inleiding

Op 3 september 2020 vond het Natura 2000-veldbezoek aan de Sallandse Heuvelrug plaats. Dit veldbezoek staat in het verlengde van de reeks aan PAS-veldbezoeken die plaatsvonden toen het PAS (Programma Aanpak Stikstof) nog in werking was (2015 – 2019). Het doel van dit veldbezoek is en om met elkaar de beheerplanmaatregelen die in het gebied hebben plaatsgevonden en gaan plaatsvinden te evalueren. Tevens dient het veldbezoek om de verbinding te versterken tussen provincie, terreinbeheerders en eventuele gebiedspartners. Ondanks dat er bij de Natura 2000-veldbezoeken (voorheen PAS-) herhaaldelijk wordt gekeken naar de ontwikkeling op bepaalde plekken, dient het niet als vervanging van de reguliere monitoringssystematiek. Gedeputeerde Gert Harm ten Bolscher heeft dit bezoek deelgenomen aan het ochtendprogramma (voornamelijk het deel van Staatsbosbeheer).

Aanwezigen:

Namens Terreinbeherende Organisaties (TBO's):

Bart de Haan	(Natuurmonumenten)
Ruben Vermeer	(Natuurmonumenten)
Geert Kooijman	(Staatsbosbeheer)
Corné Balemans	(Staatsbosbeheer)

Namens Provincie Overijssel:

Elles van Drunen
Martine Verheijen – Kate
Gert Harm ten Bolscher (alleen ochtenddeel)

Route

In de onderstaande kaarten is de route van het veldbezoek weergegeven.

Eerste deel van de route (geleid door Staatsbosbeheer)

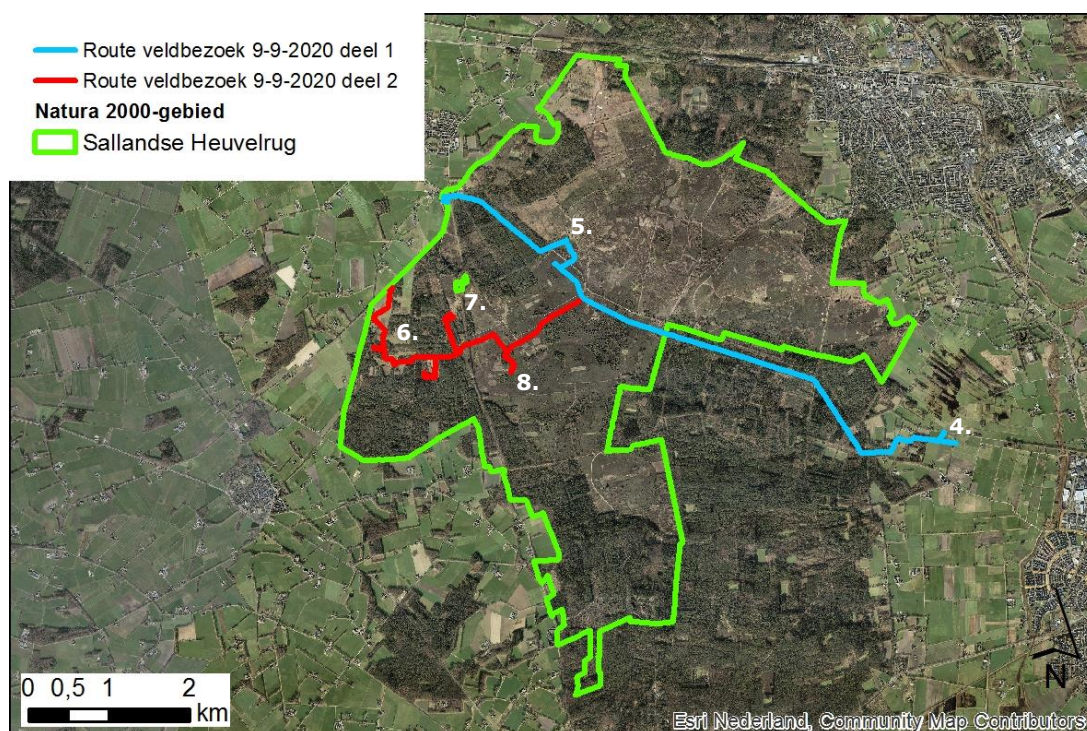
Start: 9:30 werkschuur Staatsbosbeheer Propaanstraat 9 te Rijssen

Eind: 12:30 Herberg de Pas, Molenstraat 9 te Haarle

Tweede deel van de route (geleid door Natuurmonumenten):

Start: 13:45 Herberg de Pas, Molenstraat 9 te Haarle

Eind: 17:00 werkschuur Staatsbosbeheer Propaanstraat 9 te Rijssen

Figuur 1: route veldbezoek. Detailkaart route NM is opgenomen in de beschrijving van het middagprogramma

Programma:

Ochtendprogramma (SBB):

Bij de werkschuur:

- Bespreking reptielen slachtoffers (m.b.t. mountainbikeroutes)
- Bespreken corridor en inrichting akkers westzijde
- Bezoek Zunasche Heide
- Bespreking korhoen
- Bezoek schaapskudde

Middagprogramma (NM):

- Bezoek poelen
- Bezoek hellinghoogveen
- Bezoek pilot heideverjonging varkens

Bezochte locaties

De bezochte locaties en discussiepunten worden hierna verder beschreven in de volgorde van de route zoals weergegeven in de bovenstaande figuren. Figuren 5 en 11 geven een detailweergave weer van respectievelijk het noordelijk en het zuidelijke deel van de route.

Ochtendprogramma (SBB):

- Bespreking reptielen slachtoffers m.b.t. mountainbikeroutes

Op de Sallandse Heuvelrug bevindt zich een mountainbikeroute binnen de begrenzing van het Natura 2000-gebied. De mountainbikeroute is aangewezen om een zonering aan te brengen van natuur en recreatie in het gebied. De ervaring is dat sinds de aanwijzing van de mountainbikeroute, er beduidend minder buiten de aangewezen paden wordt gemountainbiked (wat zowel zorgt voor meer rust in de natuur als voor extensievere recreatievormen zoals wandelaars).

Anton van Beek levert al enkele seizoenen (2018 – heden) foto's aan Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de Provincie Overijssel van reptielen die op de Sallandse Heuvelrug zijn aangereden op de mountainbikeroute. Om deze slachtoffers te voorkomen zijn de routes vorig jaar aangepast en zijn extra zandplekken aangebracht, op advies van RAVON. Daarnaast

is afgelopen zomer op de terreinen van Staatsbosbeheer de route omgelegd; namelijk zo min mogelijk op de (open) heide. Afgelopen zomer heeft dhr. Van Beek echter nog meer slachtoffers dan in eerdere seizoenen gerapporteerd, met name dode hazelwormen. Tijdens het veldbezoek is door de TBO's en Provincie uitgesproken dat het signaal van Van Beek helder is en dat er behoefte is om hier pro-actief mee om te gaan. Er is behoefte aan meer inzicht in de populatieomvang van de zandhagedis en hazelworm op de Sallandse Heuvelrug. Op deze manier kunnen de Provincie en de TBO's onderbouwen wat de effecten zijn van de mountainbikeroutes op de populatieomvang van de zandhagedis en de hazelworm. Om een dergelijke studie vlakdekkend uit te voeren zou kostbaar zijn – maar mogelijk kan een onderzoeksbureau of kennisinstituut (zoals RAVON) een voorstel doen voor een kostenefficiënte methode die antwoord geeft op de bovenstaande vraag. Een dergelijk verzoek staat ook in het handavingsverzoek Natuurbeschermingswet (soorten) wat enige tijd na het veldbezoek is ingediend. Dit dossier wordt primair getrokken door Anna Noltjes (Provincie Overijssel, Natuur & Milieu), Hugo Tromp (Staatsbosbeheer) en Jos Schouten (Natuurmonumenten).

- Bespreken corridor en inrichting akkers westzijde

In het beheerplan zijn maatregelen opgenomen om aan de westzijde van de Sallandse Heuvelrug de heide te verbinden met het aangrenzende agrarische landschap, en om dit landschap voor heidefauna aantrekkelijker te maken door inrichting van 20ha aan extensieve akkers of graslanden. Deze maatregelen zijn enigszins gestagneerd vanwege beperkte vrijwillige deelname voor omvorming van agrarische percelen, en door de boskapdiscussie de afgelopen jaar sterk heeft gespeeld. Voor het eerste deel is onder trekkerschap van Staatsbosbeheer een programma opgetuigd om samen met de Natuurcollectieven agrariërs toch te stimuleren om invulling te geven aan deze maatregel. Hiervoor is door de Provincie meer ruimte gegeven door subsidie voor vlakdekkend agrarisch natuurbeheer in het Natuurbeheerplan mogelijk te maken. Uit ervaring van de TBO's bleek namelijk dat door agrariërs vooral werd ingezet op akkerrandenbeheer en dat dit niet het gewenste effect had als foerageergelegenheid voor karakteristiek voor extensieve akker- en heidefauna.

In het veld:

- Bezoek Zunasche Heide

Figuur 2 geeft een impressie van de status van de inrichting van Zuna ten tijde van het veldbezoek. Naar verwachting worden de inrichtingsmaatregelen eind 2020 afgerond. Tijdens het veldbezoek was te zien dat een deel al vergraven was, dat er nog wat zandbergen moesten worden afgevoerd, maar dat de vegetatie zich nog moest ontwikkelen. De Lichtenbergerweg moet nog autoluw worden gemaakt om zo Zuna beter te laten aansluiten op het leefgebied (van bijvoorbeeld het korhoen) op de Sallandse Heuvelrug. Martine gaf aan dat de aanleg van het fietspad is vertraagd vanwege een rood-voor-rood regeling van een aanliggende particulier. Misschien leuk om te vremelden: tijdens het bezoek zaten er veel tapuiten en paapjes in het net ingerichte stuk.

Figuur 2 Inrichting Zunasche heide

- Bespreking korhoen

In april 2020 zijn 7 baltsende hanen waargenomen en waren naar schatting circa 15 hennen aanwezig. Op 27 juli is aan de zuidzijde van de heide van Natuurmonumenten een gepredeerde korhaan gevonden. Naar verwachting zijn er op moment van schrijven nog 6 hanen over. In het broedseizoen van 2020 zijn, omdat de bijplaatsing vanuit Zweden t.g.v. Corona niet mogelijk was, korhoenders opgefokt. Er zijn 15 plus 4 eieren geraapt en uitgebroed door een krielkip bij een pluimveehouder in de buurt. Één kuiken is in de ren overleden en 4 kuikens zijn gepredeerd kort na het vrijlaten uit het veldverblijf. Bij het veldverblijf is op een wildcamera tevens een jonge korhaan gesignaleerd die naar alle waarschijnlijkheid op de Sallandse Heuvelrug in de natuurlijke situatie is opgegroeid. Eind 2021 rapporteert Staatsbosbeheer aan Provincie Overijssel de methodiek van de maatregel en de toestand van de kuikens na enige weken in de natuurlijke situatie op de Sallandse Heuvelrug. Deze resultaten worden vervolgens door Staatsbosbeheer zelf naar buiten gebracht, tot die tijd wordt de maatregel vanwege de gevoeligheid in het gebied alleen gedeeld onder direct betrokkenen vanuit de TBO's en de Provincie Overijssel.

Er is voor 22 oktober 2020 een door Elles overleg gepland met diverse inhoudelijk betrokkenen en bestuurlijk vertegenwoordigers van Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en Landschap Overijssel. De insteek is om hierbij te komen tot een gemeenschappelijke lijn voor het al dan niet vervolgen van numerieke versterking (door bijplaatsen) van korhoenders op de Sallandse Heuvelrug. Een evaluatie van het succes van het bijplaatsen in de periode 2016 – 2020 vormt input voor dit besluit. Deze evaluatie schrijft Elles. De maatregelen voor het leefgebiedherstel zijn voor een aanzienlijk deel nog niet uitgevoerd of de natuur heeft na maatregelen onvoldoende tijd gehad zich te herstellen om gunstig leefgebied te vormen voor het korhoen. Daarom zal de korhoenpopulatie zich naar verwachting na de zo mogelijk laatste ronde van bijplaatsen in 2021 voorlopig nog niet zelfstandig kunnen handhaven.

- Bezoek schaapskudde

Aan het einde van het ochtendprogramma brachten we een bezoek aan de schaapskudde van Staatsbosbeheer. Deze schaapskudde is in de eerste beheerplanperiode ingezet voor drukbegrazing. De schaapskudde zorgt voor de nodige structuurvariatie en verjonging in de heide. Staatsbosbeheer geeft aan dat voor de huidige omvang van de schaapskudde er onvoldoende ruimte is in de huidige schaapskooi. Bij voorkeur zou worden gezocht naar een nieuwe schaapskooi in Zuna. Dit punt hangt samen met het budget wat door de provincie vanaf 2021 beschikbaar wordt gesteld voor de voortzetting van de inzetbaarheid van de schaapskudde.

De (Duitse) schaapsherder vertelt over zijn ervaringen en verhalen van collega's met wolven in heidegebieden. Inzet van Pyreneese berghonden op de Sallandse Heuvelrug blijkt ongeschikt vanwege de hoge recreatiedruk in het gebied. Bezoekers zijn geneigd om de waakhonden te aaien, maar de dieren zijn dusdanig waakzaam dat zij mensen bijten. In het Wierdense Veld lijkt inzet van waakhonden tegen wolven meer geschikt, aangezien daar minder recreatie aanwezig is. Mogelijk zou dit ook kunnen wanneer de schaapskudde zich op ruimere afstand van de looproutes op de Sallandse Heuvelrug zou begeven. Op de Neurenbergerheide is veel ervaring met het weren van wolven bij schaapskuddes, geeft schaapsherder André aan. Tevens geeft André aan dat hij verhalen uit Duitsland heeft gehoord over wolven die in staat bleken om over hoge schaapsrasters te springen of klimmen. Ook geeft André aan dat schapen na een aanvaarding met een wolf in zijn ervaring nog weken daarna last kunnen hebben, doordat zij angstig reageren op de (Duitse) herdershonden (herders, met toch wel enige gelijkenis met de wolf). Aan de andere kant zijn er ook ervaringen bekend dat schapen juist nieuwsgierig gedrag vertonen naar wolven. In Nederland is de ervaring met middelen om wolven af te weren van schaapskuddes nog beperkt.

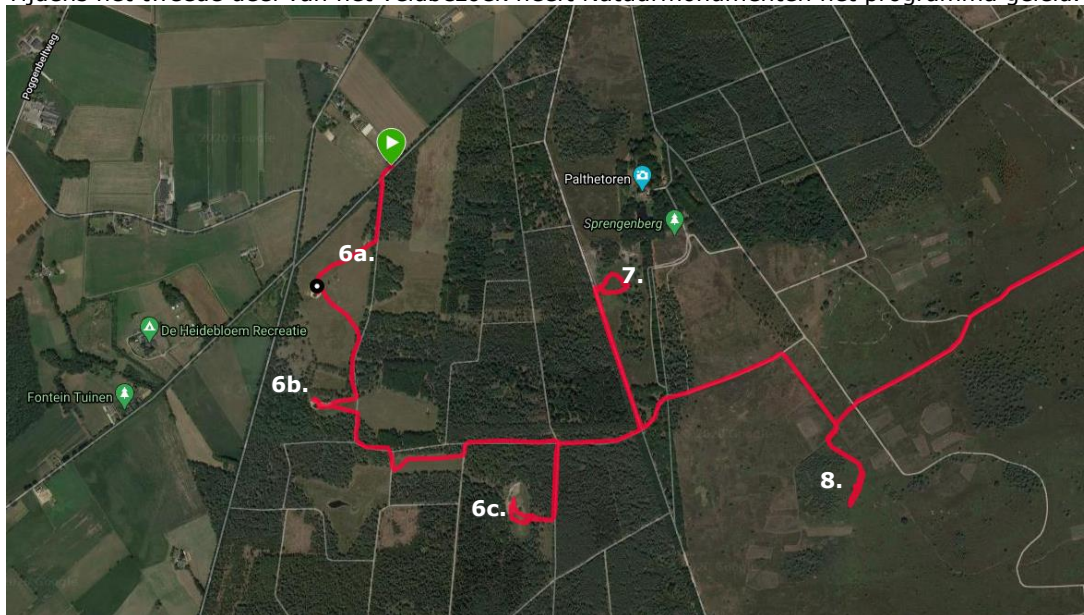

Figuur 3 Schaapskudde Staatsbosbeheer

Op het moment zijn er nog geen signalen dat er wolven zouden zijn gevestigd op de Sallandse Heuvelrug. Wel is er een passerend dier waargenomen eind 2019. De TBO's geven aan dat zolang de wolf zich nog niet volgens de definitie heeft 'gevestigd' in een gebied, de Provincie Overijssel geen actief beleid heeft hoe om te gaan met de wolf. De eerste contactpersoon voor dit onderdeel vanuit de Provincie Overijssel lijkt Ben van Dinther (Natuur & Milieu). De TBO's geven tijdens het veldbezoek aan dat er meer behoefte is vanuit hen voor een proactieve aanpak om schade aan schaapskuddes als gevolg van wolven te voorkomen.

Middagprogramma (NM):

Tijdens het tweede deel van het veldbezoek heeft Natuurmonumenten het programma geleid.

Figuur 4 Detailkaart route middagprogramma Natuurmonumenten

- Bezoek poelen

We hebben onder leiding van Ruben Vermeer samen met Bart de Haan (beiden Natuurmonumenten) drie poelen bezocht. De locaties van deze poelen zijn weergegeven als locaties 6a, 6b en 6c op de bovenstaande detailkaart van de route (figuur 4). De navolgende foto's geven een impressie van de toestand van deze poelen ten tijde van het veldbezoek, op 9 september. De zomer van 2020 was (volgens het KNMI) zeer warm en zeer zonnig, met een normale hoeveelheid neerslag. Tijdens het veldbezoek stonden de bezochte poelen dan ook niet zodanig droog in de zomers van 2018 en 2019 wel hadden gestaan. Echter was de waterstand wel dusdanig laag dat er door Natuurmonumenten zorgen werden geuit over de instandhouding van de kamsalamanderpopulaties in de poelen. Om droogval tegen te gaan was op locatie 6b de poel in 2018 verder uitgediept. Deze poel was vrij omvangrijk en lag vrij diep ten opzichte van het omliggende landschap. Bij poel 6a was een gedeelte van de oevers steiler. Een steile oever zou voor uittreding van amfibieën ongunstig kunnen zijn. Bart gaf aan dat er in de poelen over de loop van de lente – en zomerperiode duidelijk de gevolgen van verdroging zichtbaar waren. Ten eerste door beperkte neerslag (zoals afgelopen juli), en vervolgens door naar zijn verwachting bemaling op de omliggende gronden. Herstel van de waterstanden in de poelen hangt samen met de potentie voor de uitbreidingslocatie voor vochtige heide. Natuurmonumenten geeft aan een beleidslijn te missen na de rapportage waarin de haalbaarheid van de uitbreiding van vochtige heide op de Sallandse Heuvelrug is onderzocht. Uit dit onderzoek bleek dat zelfs met zeer rigoureuze maatregelen er weinig uitbreiding gerealiseerd kon worden. Er is echter nog geen beleidsmatig gevolg gegeven aan deze uitkomst. Zij hangt ook nog samen met de verdere uitwerking van de (interprovinciale) doelensystematiek. Desalniettemin is als actiepunt opgenomen om deze beleidslijn verder vorm te geven en deze af te stemmen met Natuurmonumenten.

Natuurmonumenten heeft de afgelopen jaren de poelen bemonsterd op de aanwezigheid van (beschermde) amfibieën. In 2020 zijn circa 30 kamsalamanders aangetroffen. Bart geeft aan dat een duurzame populatie op de Sallandse Heuvelrug naar verwachting uit zo'n 500 individuen zou moeten bestaan. Roland Zolinga is contactpersoon van Ravon voor dit onderwerp.

Het doel voor de populatie vanuit het aanwijzingsbesluit Sallandse Heuvelrug is instandhouding. Voor dit doel zijn in het beheerplan de maatregelen G en H opgenomen; G = het graven van enkele poelen buiten de N2000-begrenzing, in NNN, en H = het herstellen van 2

dichtgegroeide bospoelen aan de westrand (Remmersbosch). Locatie 6a, weergegeven in figuur 6, is één van de twee bospoelen die hersteld is.

Figuur 5 Locatie 6a

Figuur 6 Locatie 6b

Op locatie 6c, de Eendenplas, werden ten tijde van het veldbezoek plagwerkzaamheden uitgevoerd op de percelen langs de oevers van de poel. Op eerder geplagde delen waren herstellende vochtige heidevegetaties zichtbaar met kleine zonnedaauw. Tijdens het veldbezoek werden door Natuurmonumenten de grenspaaltjes rond de vochtige heidevegetatie verschoven, omdat anders de plagmachine kwalitatief goed uitziende vochtige heide zou plaggen.

Figuur 7 Plagwerkzaamheden rond poel op locatie 6c, de Eendenplas

Figuur 8 Herstel vochtige heidevegetatie met kleine zonnedauw na plagwerkzaamheden rond poel op locatie 6c

- Bezoek hellinghoogveen

Figuur 9 Hellinghoogveen vegetatie met dophei en veenbulten

Locatie 7 die bezocht is, is het hellinghoogveen. Het hoogveen was betrekkelijk vochtig, maar niet zo nat als de TBO ecologen in de ideale omstandigheden zouden verwachten in deze tijd van het jaar. In het hellinghoogveen zijn enkele delen geplagd om vergrassing tegen te gaan. Hierbij is vorig jaar een fout gemaakt door de aannemer en ecologisch toezichthouder, waarbij een deel van het hellingveen is afgeplagd (zie figuur 10 linksonder). Langs de randen van de plagbaan was nog enig plagsel aanwezig. Er zijn door Natuurmonumenten onlangs in de plagbaan enkele drempels aangebracht om snelle afstroom van regenwater te voorkomen en zo hoogveenherstel te bevorderen. Deze maatregel heeft Natuurmonumenten afgestemd met hydroecologisch adviesbureau Bell Hullenaar. De gebiedsecoloog van de Provincie Overijssel was hiervan voorafgaand aan het veldbezoek nog niet op de hoogte gebracht. Jos en Bart hebben in mei 2020 aan Elles aangegeven dat het nog te vroeg was iets te zeggen over de vegetatieontwikkeling en eventueel benodigde maatregelen om schade aan het hellinghoogveen te herstellen. Als actiepunt is opgenomen (bij het schrijven van het verslag) dat Bart / Jos en Elles de communicatiemethode even agenderen. Dit kan aansluiten op het overleg met Harald van Gerrevink.

Figuur 10 Herstel hellinghoogveen na plagwerkzaamheden

- Bezoek pilot heideverjonging varkens

Als laatste veldlocatie werd een pilotlocatie bezocht waar Natuurmonumenten een experiment deed met de inzet van varkens voor heideverjonging. Ruben gaf hierbij aan dat de pilot vooralsnog niet helemaal het gewenste effect had. Het was de hoop dat de varkens zelf de bodem zouden omwroeten op zoek naar voedsel, waarbij zij de verdichte heidebodem weer open zouden maken voor de kieming van nieuwe heideplanten. De varkens bleken echter niet sterk genoeg te wroeten om de bodem goed open te maken. Alleen na het bijvoeren en het diep in de grond stampen van eikeltjes leek het resultaat meer zoals gewenst. Er was dus een sterke mate van (menselijk) bijsturen nodig om dit effect te bereiken. De pilot loopt nog enige tijd door op andere delen van de heide. Daarna worden de resultaten van de pilot door Natuurmonumenten geëvalueerd en worden zij meegenomen in de keuze voor in te zetten dieren voor heideverjongingsbeheer.

Figuur 11 Pilot heideverjonging met door inzet van varkens

Overige aandachtspunten:

- Een paar dagen na het Natura 2000-veldbezoek werd door RTV-oost een artikel gepubliceerd waar Natuurmonumenten een noodkreet slaat voor onherstelbare droogteschade aan de westflank van de Sallandse Heuvelrug. Dit artikel is in lijn met dat wat besproken is tijdens het veldbezoek (locaties 6 en 7).
<https://www.rtvoost.nl/nieuws/335434/Noodkreet-Natuurmonumenten-voorkom-onherstelbare-droogteschade-door-beter-waterbeheer>
- Natuurmonumenten geeft aan een deel van haar beheerbudget (voor begrazing) te willen inzetten voor de aanschaf van een quad waarmee wolvenrasters kunnen worden geplaatst. De lijn van de Fauna beheereenheid van de Provincie Overijssel is vooralsnog om geen actief faciliterend beleid te voeren om schade aan schaapskuddes door wolven te voorkomen. Contactpersoon vanuit Provincie Overijssel voor het wolvenbeleid is vooralsnog Ben van Dinther. Goedkeuring van inzet van budgetten loopt naar verwachting (Elles) via René Tank.
- Staatsbosbeheer geeft aan dat er zorg is bij de TBO over het vervolg van de maatregelen ter behoud van de habitattypen. Binnenkort eindigt de subsidiebeschikking van beheerplanperiode 1. Het is nog onduidelijk of en hoe deze subsidiebeschikking wordt vervolgd.

Actiepunten

- Natuurmonumenten geeft aan een beleidslijn te missen na de rapportage waarin de haalbaarheid van de uitbreiding van vochtige heide op de Sallandse Heuvelrug is onderzocht. Uit dit onderzoek bleek dat zelfs met zeer rigoureuze maatregelen er weinig uitbreiding gerealiseerd kon worden. Er is echter nog geen beleidsmatig gevolg gegeven aan deze uitkomst. Zij hangt ook nog samen met de verdere uitwerking van de (interprovinciale) doelensystematiek. Desalniettemin is als actiepunt opgenomen om deze beleidslijn verder vorm te geven en daarbij af te stemmen met Natuurmonumenten.
- Er zijn door Harald van Gerrevink (Provincie Overijssel, team PD Handhaving) vragen gesteld over de voortgang en de aanpak van het heideverjongingsbeheer op de

beheergebied van zowel Natuurmonumenten als Staatsbosbeheer. Harald, Jos en Elles gaan hierover binnenkort in overleg. De geplande datum voor 30-9 kan niet doorgaan vanwege de aangescherpte Corona-maatregelen. Elles plant een overleg 3 weken later, mits dit dan past binnen het Corona-beleid.

- In aansluiting op bovenstaand punt bespreken Jos / Bart en Elles de gang van zaken betreft de maatregelen in het hellinghoogveen nog even na.
- In lijn met het bovenstaande actiepunt hebben Jos, Corné, Marcel Horsthuis en Elles in een ander overleg in dezelfde periode om een soort heidebeheerdag te organiseren. Er is door diverse partijen vastgesteld dat er verschillen zijn in met name de intensiteit van heidebeheer tussen Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. Tijdens de heidebeheerdag kunnen de beheerders en enkele onderzoekers van bijvoorbeeld B-ware hun recentste beheermethoden en resultaten op de biodiversiteit met elkaar delen. Deze kennisdeling zou idealiter input zijn voor het volgende Natura 2000-beheerplan van de Sallandse Heuvelrug. Elles heeft voor 9 dec 2020 een overleg gepland met bovengenoemde personen om verder te praten over het vervolg van de maatregelen t.b.v. het korhoen. Dit onderwerp staat dan ook op de agenda voor nadere uitwerking.